

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова  
Факультет психології та соціальної роботи  
кафедра клінічної психології

---

**Дипломна робота**  
**на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»**  
**на тему: «Особливості переживання особистісного вибору подружжя в**  
**кризові періоди життя»**

**«Peculiarities of personal choices experience living out in spouses' life crisis periods»**

Виконала: студентка заочної форми навчання  
спеціальність 053 Психологія

**Селіванова Юліанна Володимирівна**

Керівник к. психол.н., доцент,  
Самара О.Є. \_\_\_\_\_

Рецензент к. психол. н., доцент кафедри  
загальної психології Дніпровського  
гуманітарного університету,  
Реуцький М. В. \_\_\_\_\_

Рекомендовано до захисту:  
Протокол засідання кафедри  
№ 5 від 03.12.2019р.  
Завідувач кафедри  
\_\_\_\_\_ Піщевська Е.В.

Захищено на засіданні ЕК № \_  
протокол № \_  
від \_\_\_\_ 201 \_\_\_\_ р.  
Оцінка \_\_\_\_\_ / \_\_\_\_ / \_\_\_\_  
(за національною шкалою, шкалою  
ECTS, бали)  
Голова ДЕК \_ Псядло Е.М.

Одеса – 2019

## ЗМІСТ

|                                                                                                                      |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Перелік умовних скорочень.....                                                                                       | 4  |
| ВСТУП.....                                                                                                           | 5  |
| РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ У ДОСЛІДЖЕННІ СІМЕЙН КРИЗИ.....                                                | 10 |
| 1.1. Основні підходи і концепції вивчення психологічної кризи.....                                                   | 10 |
| 1.2. Проблема дослідження сімейних криз у контексті динаміки сучасної науки .....                                    | 15 |
| 1.3. Особливості переживання сімейної кризи .....                                                                    | 23 |
| 1.4. Дослідження категорії особистісного вибору у психологічній науці.....                                           | 32 |
| Висновки до першого розділу.....                                                                                     | 40 |
| РОЗДІЛ 2.ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ Й ОПИС МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ.....                                  | 41 |
| 2.1. Організація й етапи емпіричного дослідження.....                                                                | 41 |
| 2.2. Характеристики методик дослідження.....                                                                         | 43 |
| Висновки до другого розділу.....                                                                                     | 47 |
| РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕЖИВАННЯ ВИБОРУ ПОДРУЖЖЯ У СИТУАЦІЇ СІМЕЙНОЇ КРИЗИ..... | 48 |
| 3.1. Співвідношення між показниками задоволеності шлюбом та показниками психоемоційного стану .....                  | 48 |
| 3.2. Профілі психоемоційних станів задоволених і незадоволених шлюбом осіб (порівняльний аналіз) .....               | 51 |
| 3.3. Результати дослідження ефективності сімейної психотерапії за обраними моделями .....                            | 56 |
| Висновки до третього розділу.....                                                                                    | 65 |
| ВИСНОВКИ.....                                                                                                        | 66 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....                                                                                  | 69 |

|                                                                      |    |
|----------------------------------------------------------------------|----|
| ДОДАТКИ.....                                                         | 77 |
| ДОДАТОК А. Мануали методик.....                                      | 77 |
| ДОДАТОК Б. Статистичні характеристики показників, що вивчаються..... | 82 |

## ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

| №<br>п/п                                                          | Умовні скорочення | Назва показників                                                           |
|-------------------------------------------------------------------|-------------------|----------------------------------------------------------------------------|
| Показники задоволеності браком (за В.В. Століним)                 |                   |                                                                            |
| 1                                                                 | Ф1                | Повна незадоволеність                                                      |
| 2                                                                 | Ф2                | Значна незадоволеність                                                     |
| 3                                                                 | Ф3                | Швидше незадоволеність, ніж задоволеність                                  |
| 4                                                                 | Ф4                | Часткова задоволеність, часткова (приблизно в рівній мірі) незадоволеність |
| 5                                                                 | Ф5                | Швидше задоволеність, ніж незадоволеність.                                 |
| 6                                                                 | Ф6                | Значна задоволеність                                                       |
| 7                                                                 | Ф7                | Майже повна задоволеність                                                  |
| Показники психічних станів (за Г.Айзенком)                        |                   |                                                                            |
| 8                                                                 | Тр                | Тривожність                                                                |
| 9                                                                 | Фр                | Фрустрація                                                                 |
| 10                                                                | Агр               | Агресивність                                                               |
| 11                                                                | Р                 | Ригідність                                                                 |
| Показники рівня депресії (за А. Беком)                            |                   |                                                                            |
| 12                                                                | Д1                | Відсутність депресивних симптомів                                          |
| 13                                                                | Д2                | Легка депресія (субдепресія)                                               |
| 14                                                                | Д3                | Помірна депресія                                                           |
| 15                                                                | Д4                | Депресія середньої тяжкості                                                |
| 16                                                                | Д5                | Важка депресія                                                             |
| Показники сімейної тривоги (за Е.Ейдемілером, В. Юстицкисом)      |                   |                                                                            |
| 17                                                                | В                 | Вина                                                                       |
| 18                                                                | Т                 | Тривожність                                                                |
| 19                                                                | Н                 | Напруженість                                                               |
| Показники рівня тривожності (за Ч.Д. Спілбергером, Ю.Л. Ханіним). |                   |                                                                            |
| 20                                                                | Тн                | Низька тривожність                                                         |
| 21                                                                | Тс                | Середня тривожність                                                        |
| 22                                                                | Тв                | Висока тривожність                                                         |

## ВСТУП

**Актуальність дослідження.** Радикальні соціальні перетворення, що відбуваються в Україні, породили соціальну нестабільність, яка супроводжується різким руйнуванням установлених норм і стереотипів, гострою кризою системи цінностей та кризою довіри. За таких умов успішне функціонування особистості вимагає здатності своєчасно вибирати умови і життєві напрямки, які відповідають її можливостям і будувати індивідуальну життєву стратегію, вміння усвідомлювати і вирішувати протиріччя між різноманітними альтернативами і приймати персональну відповідальність за реалізацію обраної альтернативи.

Найбільш розробленою областю вивчення вибору є проблема прийняття рішень (А.Тversky, D.Kahneman, Ю.Козелецький, Т.В. Корнілова, О.І. Санніков), до якої, однак, проблема вибору повністю не зводиться; проблема ж, власне, особистісного вибору, в силу своєї складності, представлена невеликою кількістю досліджень (Д.А. Леонтьєв, Н.В. Пилипко, S.Maddi і ін.). Найбільш часто проблема особистісного вибору представлена в ситуації невизначеності (Т.В. Корнілова, Г.Н. Солнцева, А.Г. Асмолов,; В.А. Петровський, S. Maddi), а здійснення вибору призводить до вирішення цієї невизначеності (Н.Ф. Наумова, Д.А. Леонтьєв).

Дослідження, що зачіпають проблему особистісного вибору, мають виняткову наукову значимість ще тому, що його здійснення і можливу відмову від наявних альтернатив може стимулювати переживання тривоги і сприяти або нормальному психічному розвитку, або регресу особистості (А. Маслоу, К. Роджерс, Р. Мей). Відчуття неможливості здійснювати вибір може привести до зниження життєвої активності особистості і до появи психосоматичних захворювань (Л. Бінсвангер, М. Бос, Ф. Александер).

Готовність здійснювати особистісний вибір є критерієм психологічної успішності і психічного здоров'я. Проблема життєвого вибору в невизначених ситуаціях життєдіяльності є частим запитом консультативної та психотерапевтичної практики. Інтенсивність життєвих подій, зростання

соціально-економічних труднощів та духовні трансформації, що відбуваються у сучасному світі, сприяють виникненню психологічних кризових явищ. В останні десятиліття сучасна сім'я в більшості країн зазнає серйозних змін. За даними літератури можна виділити загальні риси, властиві сім'ям в сучасному суспільстві: падіння народжуваності, ускладнення міжособистісних відносин, зростання розлучень і, отже, зростання кількості неповних сімей і сімей з нерідними батьками, широке поширення позашлюбних народжень. В нашій країні гостро стоять соціальні проблеми сім'ї: зниження її матеріального рівня, погіршення фізичного і психічного стану здоров'я дітей і батьків, збільшення числа самотніх чоловіків і жінок.

У сьогодишньому науковому дискурсі найчастіше аналізується криза інституту сім'ї на основі значного поширення у суспільстві таких явищ як збільшення кількості розлучень та кількості неповних сімей і дітей, народжених поза шлюбом; зменшення середньої тривалості шлюбу, відкладення часу вступу до шлюбу; проживання подружніх пар без оформлення шлюбу; зменшення розмірів сім'ї; збільшення кількості самотніх людей тощо.

Сімейна проблематика досить широко представлена як у соціологічних (С.І. Голод, В.І. Зацепін, М.С. Мацьківський, А.Г. Харчев, Д.М. Чечот і ін.), так і психологічних (М.І. Алексеєва, Т.В. Буленко, Т.В. Говорун, С.В. Дворяк, Є.Г. Ейдемиллер, З.М. Кисарчук, Г.С. Кочарян, А.С. Кочарян, Н.І. Оліферович, О.А. Столярчук, Б.Г. Херсонський, В.В. Юстицький та ін.) роботах. Психологічні дослідження здебільшого проводились у соціально-психологічному ключі, пов'язаному з вивченням сімейних очікувань, психологічної готовності до шлюбу, внутрішньосімейних ролей (А.Н. Волкова, М.М. Обозов та ін.).

Аналіз літературних джерел в галузі клінічної психології і психології сімейних криз дозволив зробити висновок про те, що існує дефіцит досліджень, пов'язаних з вивченням психологічних проявів, що визначають порушення психоемоційного стану подружжя в ситуації сімейної кризи,

на сьогодні недостатньо уваги приділяється вивченню психологічних чинників, що визначають кризову насиченість переживання подружжям ситуації перед розлученням, що викликає порушення психічного здоров'я. Не встановлені взаємозв'язки між психоемоційним станом подружжя і ступенем задоволеності браком у кризовій ситуації.

Водночас сам феномен сімейної кризи потребує глибокого наукового аналізу та дослідження, зокрема той аспект, що пов'язаний зі сферою психоемоційного стану особистості у процесі переживання кризи шлюбних стосунків та ефективності різних моделей сімейної психотерапії. На сьогодні ці питання в науковій літературі є недостатньо розробленими. Таким чином, нестабільний стан сучасної сім'ї, яке ставить під сумнів фундаментальну цінність шлюбу як такого, визначає головну актуальність даного дисертаційного дослідження. Тому буде актуально проведення дослідницької роботи в галузі вивчення психологічних характеристик, що визначають кризову насиченість переживання подружжям ситуації кризи сімейних стосунків, негативно впливає на психоемоційний стан.

Крім того, дослідження дозволяє здійснити ефективний науково обґрунтований підхід у практиці психологічної допомоги людям, що переживають сімейну кризу, на підставі використання прийомів та технік, спрямованих на пошук, розкриття і свідому актуалізацію особистістю особистих ресурсів у процесі здійснення вибору щодо збереження шлюбних стосунків чи їх розриву.

З огляду на означене, тему емпіричного дослідження було сформульовано як: «Особливості переживання особистісного вибору подружжя в кризові періоди життя».

**Мета дослідження** - вивчити особливості переживання вибору подружжя в осіб у ситуації сімейної кризи.

**Завдання дослідження:**

1. На теоретичному рівні здійснити аналіз проблеми сімейної кризи та особливостей психоемоційного переживання вибору.

2. Підібрати комплекс психодіагностичних методів, релевантних меті та предмету дослідження, провести емпіричне дослідження.
3. Виявити взаємозв'язки між показниками задоволеністю шлюбом та показниками психоемоційного переживання сімейної кризи.
4. Дослідити розбіжності в особливостях переживання сімейної кризи в осіб з різним рівнем задоволеності шлюбом.
5. Вивчити особливості вибору моделей сімейної психотерапії.

**Об'єкт дослідження** – психоемоційний стан подружжя у ситуації сімейної кризи.

**Предмет дослідження** – показники психоемоційного стану особистості.

**Теоретико-методологічною основою дослідження стали:** положення психологічної науки про природу психологічної кризи (А.Г. Амбрумова, А.О. Баканова, Ф.Є. Василюк, Н.О. Деєва, О.А. Донченко, Л.Г. Дика, Т.М. Титаренко та ін.); положення про деякі аспекти переживання сімейних криз (Дж. Браун, Е.К. Васильєва, С. Кратохфіл, Н.Н. Посисоєв, Н.І. Оліферович, В. Сатир, Г.М. Сverdлов, Є.Г. Єйдемільер, та ін.), теорій особистісного вибору (Д.А. Леонтьєв, Н.Ф. Наумова, Н.В. Пилипко, О.І. Санніков та ін.).

**Методи дослідження.** У роботі використовувалася система методів і процедур отримання даних, що включає: теоретичний аналіз психологічної літератури в контексті предмета і завдань дослідження; емпіричні методи: метод спостереження, бесіди, опитування, тестування.

В роботі використовувався комплекс стандартизованих психологічних методик, спрямованих на діагностику: показників задоволеності браком – «Опитувальник задоволеності браком» (автор В.В. Столін); показників психоемоційного стану: «Тест самооцінки психічних станів (Г. Айзенк); «Шкала депресії А. Бека » (адаптація Т.І. Балашової ); опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (Е. Ейдемільер, В. Юстицькіс) та «Шкала особистісної та ситуативної тривожності» ( Ч. Д. Спілберг, Ю.Л. Ханін).

Обробка даних здійснювалася з допомогою комп'ютерної статистичної програми SPSS v.23.0. for Windows, що дозволяє обчислити коефіцієнти кореляцій досліджуваних змінних та t-критерій Стюдента.

Емпіричною базою дослідження стали респонденти, які звернулись за психологічною допомогою до двох сімейних психотерапевтів, м.Одеса. Загальна кількість випробовуваних, які взяли участь в дослідженні склала 54 особи віком від 26 до 46 років обох статей.

**Достовірність і надійність результатів дослідження** забезпечувалася теоретичною та методологічною обґрунтованістю вихідних положень дослідження; адекватністю і валідністю методичного апарату і психодіагностичного інструментарію меті, завданням, об'єкту і предмету дослідження; об'ємом і репрезентативністю вибірки досліджуваних; поєднанням методів кількісного та якісного аналізів; використанням сучасних математичних і статистичних процедур для обробки і аналізу отриманих результатів.

**Практичне значення результатів дослідження.** Отримані результати можна використовувати в процесі підготовки спеціалістів психологів на практичних і лабораторних заняттях, в індивідуально-психологічній роботі при консультуванні і психотерапії осіб з різними рівнями переживання сімейної кризи.

**Структура випускної роботи.** Випускна робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг тексту становить 83 сторінки, основний текст викладено на 77 сторінках. Робота містить 8 таблиць, 2 рисунки. У списку використаної літератури 89 найменувань, з них 5 іноземних джерел. Обсяг додатків становить 6 сторінок.

## ВИСНОВКИ

1. Огляд літератури показав, що сьогодні в психології не існує будь-якого єдиного, прийнятого всіма авторами визначення кризи. Наше тлумачення поняття «психологічна криза» визначає кризу, як ситуацію неможливості подальшого існування в колишньому статусі, необхідність пошуку нових внутрішніх підстав для буття, перегляду і перетворення власної особистості, своїх життєвих цілей, смислів, стратегій, цінностей, а також необхідності прийняття фактів і подій життя.

2. У результаті аналізу нами визначено, що під сімейною кризою у сучасній психологічній літературі розуміється стан сімейної системи, що характеризується порушенням гомеостатичних процесів, що призводять до фрустрації звичних способів функціонування сім'ї та неможливості впоратися з новою ситуацією, використовуючи старі моделі поведінки. Сімейна система у своєму розвитку проходить ряд етапів, які обумовлюють виникнення нормативних криз. Ненормативні сімейні кризи потенційно можливі на будь-якому етапі життєвого циклу сім'ї та пов'язані з переживанням негативних життєвих подій, які визначаються як кризові.

3. Сімейна криза зачіпає найбільш фундаментальні життєво значущі цінності і потреби людини, стає домінантою внутрішнього життя і супроводжується сильними емоційними переживаннями (наростає відчуття тривоги, депресії, безпорадності і безнадійності). Вона порушує звичний хід життя, дезорганізовуючи життєдіяльність, робить необхідним переосмислення людиною свого життя.

4. Дослідження категорії особистісного вибору у сучасній психологічній науці показало, що під особистісним вибором розуміється індивідуальна стратегія суб'єкта, спрямована на перетворення невизначеної значущої життєвої ситуації. Особистісний вибір є усвідомленим, автономним, супроводжується готовністю приймати на себе відповідальність за прийняте рішення і його наслідки.

5. Для підтвердження гіпотези нами було сформульовано принципи організації та зміст етапів емпіричного дослідження, визначено методичну процедуру дослідження особливостей переживання вибору у осіб з різними рівнями незадоволеності браком та пов'язаних із ними психоемоційних станів; обґрунтовано і визначено репрезентативну вибірку респондентів, підібрані адекватні і надійні методики дослідження, що спрямовані на вимір показників, що вивчаються, визначено математико-статистичні методи для обробки одержаних результатів емпіричного дослідження.

6. На основі проведеного систематизованого огляду методик, направлених на визначення психологічної кризи та ресурсів додання в якості психодіагностичного інструментарію нами були обрані наступні методики: «Опитувальник задоволеності браком» (автор В.В. Столін), Тест самооцінки психічних станів (Г.Айзенк); «Шкала депресії А. Бека» (адаптація Т.І. Балашової ); опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (Е. Ейдемільер, В. Юстицькіс) та «Шкала особистісної та ситуативної тривожності» ( Ч. Д. Спілберг, Ю. Л. Ханін). Обрані тест-опитувальники мають надійні відомості про психометричну ефективність, широко використовуються як в наукових, так і практичних цілях. Загальна кількість випробовуваних, які взяли участь в дослідженні склала 54 особи віком від 26 до 46 років обох статей.

7. За результатами кореляційного аналізу нами встановлено статистично значущі кореляційні закономірні взаємозв'язки між показниками задоволеності шлюбом та психоемоційних станів. Наявність цих зв'язків підтверджує гіпотезу про те, що у ситуації сімейної кризи подружжя переживає тривогу, фрустрацію, напруженість, провину та знаходиться у депресивному стані. Чим вищий рівень незадоволеності шлюбом, тим вищий рівень показників психоемоційних станів.

8. Результати порівняльного аналізу за методом профілів дали нам змогу свідчити проте, що у період сімейної кризи, у осіб, незадоволених шлюбом, відмічається високий рівень депресивних, тривожних переживань та відчуття внутрішньої напруги.

9. Нами було виявлено, що проходження курсу сімейної психотерапії сприяє збереженню подружніх стосунків та покращенню психоемоційного стану особистостей, причому більшу ефективність показують моделі, в якій сімейна психотерапія поєднуються із індивідуальною психотерапією кожного із членів подружжя.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. — М. : Мысль, 1991. 301 с.
2. Амбрумова А.Г. Анализ состояний психологического кризиса и их динамика / А.Г. Амбрумова // Психологический журнал. 1985. Т. 6, № 6. С. 107-115.
3. Анцыферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысливание, преобразование ситуаций и психологическая защита / Л.И. Анцыферова // Психологический журнал. 1994. Т. 15. № 1. С. 3-19.
4. Асмолов А.Г. Психология личности. Принципы общепсихологического анализа / А.Г. Асмолов. М.: Изд-во МГУ, 1990. 367с.
5. Ассаджиоли Р. Духовное развитие и нервные расстройства / Роберто Ассаджиоли // Уранія. 1991. № 2. —С. 6-12., Собчик Л.Н. Проблема духовности в психологии / Л.Н. Собчик: материалы междисципл. н.-практ. сб. [Глобальные проблемы человечества]. М. : Изд-во МГУ, 2006. 264 с. (С. 66-71).
6. Баканова А.А. Критическая ситуация как столкновение с экзистенциальными проблемами: материалы Всерос. научно-практ. конф. [«Актуальные проблемы становления личности в современном мире»], (Магнитогорск, 30-31 мая 2001 г.) / А.А. Баканова. Магнитогорск: МаГУ, 2001. С. 44-46.
7. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Г. О. Балл. Житомир : Волинь, 2008. С. 101–107.
8. Бодров В.А. Проблема преодоления стресса. Часть 2. Процессы и ресурсы преодоления стресса / В.А. Бодров // Психологический журнал. Том. 27. № 2. С. 113-123.
9. Братусь Б.С. Аномалии личности / Б.С. Братусь. М.: Мысль, 1988. 301 с.
10. Браун Дж. Теория и практика семейной психотерапии / Дж. Браун. СПб : Питер, 2001. 352 с.

11. Брум А., Джеллико Х., . Как жить с вашей болью. Перри Г., Как справиться с кризисом. Фонтана Д., Как справиться со стрессом / А. Брум, Х. Джеллико, Г. Перри, Д.Фонтана. М.: Педагогика-Пресс , 1995. 352 с.
12. Брынза И.В. Особенности переживания профессионального кризиса у лиц с различным типом эмоциональности / Ирина Вячеславона Брынза // Дисс. канд. психол. наук . Одесса, 2000. 281 с.
13. Бурлачук Л. Ф. Психология жизненных ситуаций : учебное пособие / Л. Ф. Бурлачук, Е. Ю. Коржова. М.: Российское педагогическое агентство, 1998. 263 с.
14. Бьюдженталь Дж. Искусство психотерапевта / Джеймс Бьджетналь. - СПб.: Питер, 2001. 304 с.
15. Варбан Е.А. Жизненный кризис: попытка определения / Е. А. Варбан // Журнал практикующего психолога. 1997. Вып. 3. С. 153-161.
16. Варій М.Й. Загальна психологія: [навчальний посібник] / М.Й. Варій. [2-ге видан., випр. і доп.]. К.: «Центр учбової літератури», 2007. 968 с.
17. Василюк Ф. Е. Жизненный мир и кризис: типологический анализ критических ситуаций / Ф. Е. Василюк // Психологический журнал. 1995. Т. 16, № 3. С. 90-101.
18. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф. Е. Василюк. М.: Издательство Московского университета, 1984. 200 с.
19. Василюк Ф.Е. Психотехника выбора // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии / под ред. Д.А. Леонтьева, В.Г. Щур. М.: Смысл, 1997. С. 284-314.
20. Василюк Ф. Е. Типология переживания различных критических ситуаций / Ф. Е. Василюк // Психологический журнал. 1995. Т. 16, № 5. С. 104-114.
21. Васильева Э.К. Семья и ее функции: Демографическо-статистический анализ / Э.К. Васильева. - М.: Статистика. 1975. 181 с.

22. Водопьянова Н.Е. Психодиагностика стресса / Н.Е. Водопьянова. – Спб.: Питер, 2009. 336 с.
23. Выготский Л.С. Исторический смысл психологического кризиса / Л. С. Выготский // Собр. соч.: В 6 т. Т. 1. М., 1982. 488 с.
24. Выготский Л. С. Психология / Л. С. Выготский. М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. 1008 с.
25. Гримак Л.П. Резервы человеческой психики: введение в психологию активности /Леонид Павлович Гримак. М.: Политиздат, 1987. 286 с.
26. Дикая Л.Г. Психология саморегуляции функционального состояния субъекта в экстремальных условиях деятельности: дисс. доктора психол. наук: 19.00.03 / Дикая Лариса Григорьевна. М., 2002. 342 с.
27. Донченко Е. А. Личность: конфликт, гармония /Е. А. Донченко, Т.М. Титаренко. 2-е изд., Доп. К.: Политиздат Украины, 1989. 175 с.
28. Иванников В. А. Психологические механизмы волевой регуляции [Текст]: учебное пособие / В. А. Иванников; 3-е изд.. СПб. : Питер, 2006. 208 с.
29. Каплан Г., Сэдок Б. Клиническая психиатрия. В 2 томах, том 1. / Г. Каплан, Б.Сэдок. М.: Медицина, 1994. 652с.
30. Карпов А. В. Психология принятия решения [Текст]: монография / А В. Карпов; Ин-тпсихологии РАН; Яросл. гос. ун-т имени П. Г. Демидова. Ярославль: Б. и., 2003. 240 с.
31. Киселев Ю. А. Психодуховный кризис личности как психосоциальное явление: дис. канд. психол. наук: 19.00.05 /Киселев Юрий Алексеевич. М.: РГБ, 2005. 199 с.
32. Кожевникова Е.Ю. Личностные ресурсы преодоления ситуации социально-экономической депривации: автореф. на соиск уч. степ. канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Общ. психол., психол. личности и история психол.» / Кожевникова Е.Ю. Краснодар, 2006. 26 с.

33. Козелецкий Ю. Психологическая теория решений: [Текст] / Юзеф Козелецкий; Пер. с польск. Г. В. Минца и В. Н. Поруса. Послесловие Б. В. Бирюкова и О. К. Тихомирова. М. : Прогресс, 1979. 504 с.
34. Козлов В.В. Социальная и психологическая работа с кризисной личностью: Методическое пособие / В.В. Козлов. Москва, 2001. 302 с.
35. Корнилова Т. В. Психология риска и принятия решений: учебное пособие для вузов / Т. В. Корнилова. М.: Аспект Пресс, 2003. 286 с
36. Кризисная психология. Справочник практического психолога / сост. С.Л. Соловьева. – М. : АСТ; СПб.: Сова, 2008. 286 с., Соловьева С.Л. Психология экстремальных состояний / С.Л. Соловьева. СПб.: ЭЛБИ – СПб, 2003. 128 с.
37. Левин К. Динамическая психология: Избр. тр. / К. Левин; Пер. с нем. и англ. Е. Патяевой, Д. Леонтьева. М. : Смысл, 2001. – 568 с.
38. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения. В 2-х томах / А. Н. Леонтьев. М. : Педагогика, 1983. 320 с.
39. Леонтьев Д.А. Восхождение к экзистенциальному миропониманию / Леонтьев Д.А.: материалы 3 Всерос. научно-практич. конф. по экзистенциальной психологии; [под ред. Д.А. Леонтьева]. М.: Смысл, 2007. С. 3-12.
40. Леонтьев Д. А. Выбор как деятельность: личностные детерминанты и возможности формирования / Д. А. Леонтьев, Н. В. Пилипко // Вопросы психологии. 1995. № 1. С. 97–110.
41. Леонтьев Д.А. Очерк психологии личности / Д.А. Леонтьев. М.: Смысл, 1993. 43 с.
42. Леонтьев Д.А. Психология свободы: к постановке проблемы самодетерминации личности / Д.А.Леонтьев // Психологический журнал. 2000. Т.21. № 1. С. 15–25.
43. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е, испр. Изд / Дмитрий Алексеевич Леонтьев. М.: Смысл, 2003. 487 с.

44. Либина А. Чтобы женщина не осталась одинокой / Алёна Либина. - М.: Смысл, 1995. 553 с.
45. Лукин-Григорьев В.В. Психологические аспекты личностного кризиса: (социально-психологические проблемы) [Электронный ресурс]: дис. ... Канд. психол. наук: 19.00.05 /Лукин-Григорьев Виктор Владимирович. М.: РГБ, 1999. 202 с.
46. Лушин П.В. Личностные изменения как процесс: теория и практика / П.В. Лушин. Одесса: Аспект, 2005. 334 с.
47. Магазаева Е.А. Стратегии и детерминанты личностного выбора: автореф. Дисс. канд.психол.наук: 19.00.01 / Магазева Елена Анатольевна. Омск, 2010. 198 с.
48. Мандрикова Е.Ю. Виды личностного выбора и их индивидуально-психологические предпосылки:дисс...канд..психол.наук: 19.00.01 / Мандрикова, Елена Юрьевна. М.: 2006. 195 с.
49. Муздыбаев К. Стратегии совладания с жизненными трудностями. Теоретический анализ / К. Муздыбаев // Журнал социологии и социальной антропологии. 1998. Т. 1. № 2. С. 37-47.
50. Наумова Н.Ф. Социологические и психологические аспекты целенаправленного поведения. М.: Наука, 1988. 200 с.
51. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / Под ред. Д.А. Леонтьева / Жозеф Нюттен. М.: Смысл, 2004. 608 с.
52. Олиферович Н., Велента Т. Практика семейной психотерапии: системно-аналитический подход / Н. Олиферович, Т. Велента. М.: Академический проект, 2017. -355с.
53. Осипова А.А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях / А.А. Осипова. [изд. 2-е.]. Ростов н/Д : Феникс, 2006. 315с.
54. Основы психологии семьи и семейного консультирования: учеб. пособие / под общ. ред. Н. Н. Посысоева. М., 2004. С. 10.

55. Осухова Н.Г. Психологическая помощь в трудных и экстремальных ситуациях: [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / Н.Г. Осухова. [3-е изд., стер.]. М.: «Академия», 2008. 288 с.
56. Первушина О.Н. Человек и неопределенность: на подступах к постановке проблемы // Вестник НГУ. Серия: Психология. 2007. №1. - С. 11 - 19.
57. Пергаменщик Л.А. Самопомощь в кризисных ситуациях: Психологический практикум / Л.А. Пергаменщик. Минск: Нар. асвета, 1995.- 65 с. Пергаменщик Л.А. Кризисная психология. Учебное пособие / Л.А. Пергаменщик. Мн.: Высэйшая школа, 2004. 288 с.
58. Помыткина Л. В. Психологические особенности принятия студентами стратегических жизненных решений / Л. В. Помыткина // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. М. , 2013. № 04 (51). С. 308–313.
59. Практикум по психологии состояний: Учебное пособие / Под ред. Проф. А.О. Прохорова. СПб: Речь, 2004. 480с.
60. Райгородский Д.Я., Практическая диагностика. Методики и тесты / Д.Я. Райгородский. М.:Бахрах-М., 2017. 672с.
61. Реан А.А., Кудашев А.Р., Баранов А.А. Психология адаптации личности / А.А. Реан, А.Р. Кудашев, А.А. Баранов .- СПб.: «Прайм-Евроникс» 2006.- 479 с.
62. Романова Е.С., Гребенников Л.Р. Механизмы психологической защиты. Генезис. Функционирование. Диагностика / Е.С. Романова, Л.Р. Гребенников. М., 1996. 236 с.
63. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. СПб.: 2002. 720с.
64. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. М.:Педагогика, 1973. - 424 с.

65. Рязанцева Е.Ю. Экзистенциальные ресурсы лиц, переживающих психологический кризис / Е.Ю. Рязанцева. Дисс.канд.психол. наук. Одесса, 2012. 294с.
66. Самоукина Н.В. Симбиотические аспекты отношений между матерью и ребёнком / Н.В. Самоукина // Вопр. Психологи. 2000. №3. С. 67-81.
67. Санников А. И. Индивидуально-психологические детерминанты стиля принятия решений / А. И. Санников, В. В. Гресько // Проблеми сучасної психології особистості: матер. наук.-практ. конф. мол. учен. та студ. (29 квіт. 2014 р.). О.: Лерадрук, 2014. С. 92–99.
68. Санников А. И. Психология жизненного выбора личности: Монография / А. И. Санников. Одесса : Изд-во ВМВ, 2015. – 312 с.
69. Сатир В. Психотерапия семьи / В.Сатир,М.:ИОИ, 2018. 280с.
70. Сафин В.Ф. Психология самоопределения личности: учеб. пособие / В.Ф.Сафин. Свердловск: Свердл. пед. институт, 1986. 142 с.ир В. Психотерапия семьи / В.Сатир,М.:ИОИ, 2018. 280с.
71. Свердлов, Г.М. Брак и развод / Г.М. Свердлов. М., 2003. 185с.
72. Селье Г. Стресс без дистресса / Ганс Селье. М.: Прогресс, 1979. 123 с.
73. Сербін-Жердецька І. А. Життєвий вибір особистості та його складові компоненти / І. А. Сербін-Жердецька // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Психологія. 2014. Т. 19. Вип. 3 (33). С. 111-118.
74. Собчик Л.Н. Проблема духовности в психологии / Л.Н. Собчик: материалы междисципли. н.-практ. сб. [Глобальные проблемы человечества]. – М: Изд-во МГУ, 2006. 264 с. (С. 66-71).
75. Столин В.В., Романова Т.Л., Бутенко Г.П. Опросник удовлетворенности браком // Вест. Моск. Ун-та. сер.14. Психология. 1984. N2. с. 54-60.
76. Титаренко Т. Жизненные кризисы: технологии консультирования. Первая часть / Татьяна Титаренко. М.: Главник, 2007. 144 с.
77. Титаренко Т.М. Життєва криза очима психолога. Психологія життєвої кризи/ Тетяна Титаренко. - К.: Агропромвидав України, 1998. С. 8-38.

78. Титаренко Т.М. Испытание кризисом. Одиссея преодоления: [моногр.] / Т.М. Титаренко. М.: Когито-центр, 2010. 303 с.
79. Франкл В. Человек в поисках смысла / Пер. с англ., нем., общ.ред. Л.Я. Гозмана, Д.А. Леонтьева; Вступит.ст. Д.А. Леонтьева М.: Прогресс, 1990. 366 с.
80. Хейли, Дж. Необычайная психотерапия. Психотерапевтические техники Милтона Эриксона / Дж. Хейли. СПб: Белый кролик, 1995. 384с.
81. Шибутани Т. Социальная психология / Т. Шибутани. Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. 544 с.
82. Шихи Г. Возрастные кризисы / Гейл Шихи. СПб.: Изд-во Ювента, 1999. 500с.
83. Эйдемиллер Э. Г. Психология и психотерапия семьи / Э.Г. Эйдемиллер, В. Юстицкис, СПб.: Питер, 2001. 656с.
84. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия / Пер. с англ. Т.С. Драбкиной / Ирвин Ялом. М.: Класс, 1999. 576 с.
85. Erikson E. Childhood and society (2d ed.). New York: Norton.
86. Folkman S. An analysis of coping in a middle-aged community sample / S. Folkman, R.S. Lasarus // J. of Helth and Soc.Behavior, 1980. V. 21. P. 219-239.
87. Hill, R. Famyly develooement in the generations / R. Hill. Cambridg, MASchenkman, 1970.
88. MaddiS.R. CreatingMeaningThroughMakingDecisions // WongP.T.P. к FryP.S. (Eds.) The Human Quest For Meaning: A Handbook of Psychological Research and Clinical Applications. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. 1998. P. 1-25.
89. May R. FreedomandDestiny. N.Y.: Norton, 1981.